

Høgeuglen *Surnia ulula* i Danmark under invasionen i 1983-84

ERIK EHMTSEN

(With a summary in English:

*The large Hawk Owl irruption of 1983-1984
– the Danish perspective)*

Indledning

Flere arter af nordligt forekommende ugler og andre gnaverspecialister er kendt for at optræde uden for deres normale overvintringsområde i forbindelse med invasioner. Større invasioner finder sted, når de cyklisk varierende gnaverbestande lejlighedsvist når i bund samtidig over store dele af det normale udbredelsesområde (fx Cramp 1985). Danmark berøres således af invasioner af Sneugle *Nyctea scandiaca*, Perleugle *Aegolius funereus* og Høgeugle *Surnia ulula* (Meltofte & Fjeldså 2002). Sløruglen *Tyto alba*, der har sin hovedudbredelse syd for Danmark, foretager også invasioner, så den i større tal kan komme til Danmark fra sydligere egne (Laursen 1997).

Den største kendte invasion af Høgeugle i Danmark fandt sted i vinteren 1983-84. På grund af det overvældende antal af involverede fugle besluttede DOFs sjældenhedsudvalg at godkende invasionen under ét (Boertmann et al. 1986), og det manglende krav om godkendelse har betydet, at invasionens forløb hidtil kun har været kendt i grove træk. I denne artikel behandles invasionen i Danmark og i de andre lande, der blev berørt, og det diskuteres hvad der blev af de fugle, der deltog. Den næststørste invasion i Danmark (1989-90) omtales også, men kun kortfattet.

Materiale

Indsamling af materiale til artiklen har været rettet mod DOFs publikationer, her specielt alle årsrapporter fra lokalafdelinger m.m. Endvidere gav en efterlysning i DOF-Nyt enkelte oplysninger. Landets naturhistoriske museer blev kontaktet, og konservatorerne er gennem deres fagblad blevet opfordret til at levere oplysninger, desværre uden større held. Hans Gleie og Bent Møller Sørensen

har fået tilsendt oplysninger fra Sjælland, Lolland og Falster efter artikler i aviser og distriktsblade i efteråret 1983. Disse oplysninger indgår i materialet til denne artikel.

Sjældenhedsudvalget har stillet viden til rådighed om artens optræden under invasionen i 1989-90. Skov- og Naturstyrelsen, Vildtforvaltningskontoret, har stillet materiale fra konservatorernes protokoller til rådighed for årene 1984, 1989 og 1990. Der var ingen registreringspligt i 1983.

Det materiale, der beskriver invasionsforløbet i udlandet, er for Nordens, Vesttysklands og Skotlands vedkommende fundet gennem litteraturstudier og gennem personlige kontakter. Relevante personer med viden om arten i Polen og det daværende DDR og Sovjetunionen (inkl. de baltiske lande) er fundet via internettet eller gennem personlige kontakter i de pågældende lande.

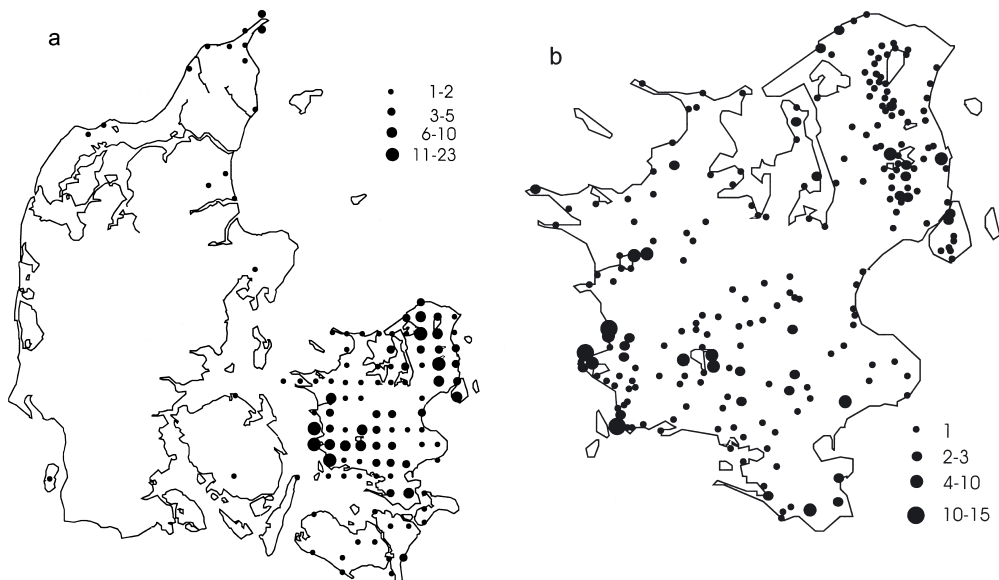

Fig. 1. a) Høgeugler fundet i Danmark under invasionen i 1983-84. Markeringerne er indlagt i et 10×10 km net over Danmark. Der var ingen fund på Bornholm. b) Samme for Sjælland alene, med præcist angivne fundsteder. Hawk Owl records in Denmark during the irruption of 1983-1984. a) all of the country, using a 10×10 km grid (Bornholm, with no records, omitted from map). b) Zealand alone, with precise positions.

Invasionens forløb i Danmark

Den første Høgeugle blev registreret 1/9 1983 Dybsø, og det sidste levende eksemplar sås 29/5 1984 Buerup, Tissø. Invasionen berørte hovedsageligt Sjælland, Lolland, Falster og Møn, med kun spredte fund i resten af landet, dog en del i Skagen-området (Fig. 1). Direkte træk blev kun set på Stignæs, i alt 7 fugle, heraf 18/11 4 SV (alle 1K-fugle). Af i alt 17 dødfundne fugle var langt de fleste trafikdræbt, mens andre dødsårsager var fløjet mod rude og taget af Duehøg *Accipiter gentilis*. En af fuglene var ringmærket i Sovjetunionen. Det samlede antal fugle, der nåede Danmark under invasionen, anslås til mellem 350 og 400. Antallet af fugle, der vides at have været i landet på ethvert givet tidspunkt under invasionsforløbet, er vist i Fig. 2.

Under invasionen blev der ringmærket to Høgeugler i Danmark, begge på Amager i 1983 (Ringmærkningscentralen pers. medd.)

Nordjyllands amt. Den første Høgeugle blev set 1/10 1983 Hirtshals, hvilket kan synes meget sent, eftersom den første store bølge af Høgeugler ned gennem Norge fandt sted ult. august – med. september (se nedenfor). Den sidste Høgeugle i området blev iagttaget 26/5 1984 Skagen. I alt sås max. 18 fugle, heraf 10-13 i Skagen kommune, og

kun her og omkring Råbjerg Mose sås der Høgeugler efter årsskiftet. Ultimo april var der stadig mellem 5 og 7 fugle i dette område.

Det er karakteristisk, at kun ganske få af de nordjyske fugle trak videre. I Jylland syd for Nordjyllands og Viborg amter blev der i alt kun set to.

Viborg amt. To fugle, henholdsvis 10/11-27/11 1983 Hjørdemål Klitplantage og 22/12 1983 Lild Klitplantage.

Århus amt. 1 ult. november 1983 Thorsager.

Sønderjyllands amt. 1 Rømø oktober 1983. Boertmann et al. (1986) nævner en fugl, der skulle være set i Sønderjylland i juni 1984, men dette har ikke kunnet verificeres.

Fyns amt. I alt tre fugle: 22/10 1983 Hov, Lange-land; 8/1 1984 Flyvesandet; og 16/11 1983 – 1/4 1984 Brændegård Sø.

Lolland og Falster. 12-14 individer, hvoraf op til tre ved Bøtø, hvor områdets første Høgeugle blev set 17/10. Dette var også den eneste lokalitet, hvor der var Høgeugler efter årsskiftet, således 11/2 1984 3; den sidste sås 1/4 1984.

Høgeugle, Hvissinge 26/1 1984.
Foto: Kaj Kampp.

Møn. I alt 6-7 fugle, af hvilke der stadig var tre tilbage efter årsskiftet. I Ulfshale-området var der i en lang periode to Høgeugler. Den sidste fugl blev set 3/3 1984 Horsnæs.

Sjælland. Langt den største del af de Høgeugler, der nåede Danmark, kom til Sjælland og blev her. Den første fugl sås allerede 1/9 1983 ved Dybsø. De næste blev set medio september. Hovedparten kom ultimo oktober – primo november.

I alt iagttoges arten på 233 lokaliteter, men den forsvandt dog hurtigt igen fra mange af dem. Efter årsskiftet blev der kun set Høgeugler på 79 lokaliteter, den sidste ved Buerup, Tissø 29/5 1984. Dog blev der ved Reersø fundet en død fugl 6/7 1984, men den havde været død meget længe.

I forbindelse med en kraftig storm opholdt op til 13 individer sig 4-6/11 1983 i et mindre sommerhusområde ved Lejoddén, Svendstrup. Disse fugle kan have været en del af den sidste bølge af ugler, der trak ned over Skandinavien, idet trækkende fugle ofte vil koncentreres ved kyster.

Bornholm. Det er interessant, at der ikke blev set Høgeugler hverken på Christiansø eller på Bornholm. Faktisk er arten aldrig truffet her, hvilket stemmer meget godt med artens uvilje mod at krydse større vandområder (Cramp 1985). Forekomsterne i Nordjylland tyder dog stærkt på, at uviljen ikke er større end at den kan overvindes (jf. også fundet på Shetland omtalt nedenfor).

Invasionens størrelse

Når antallet af Høgeugler, der nåede Danmark under invasionen, er anslået til mellem 350 og 400 fugle, beror det på følgende overvejelser.

Uden for Sjælland blev der set ca 45 forskellige Høgeugler. På Sjælland blev arten iagttaget på 233 lokaliteter, de fleste steder blot en enkelt fugl, men på 20 lokaliteter er der iagttaget 2 fugle, på 7 lokaliteter 3 fugle, på 2 lokaliteter 4, og på yderligere 4 lokaliteter var der henholdsvis 6, 7, 11 og 13 forskellige fugle. I alt giver dette ca 350 fugle for hele landet. Nogle af fuglene kan selvfølgelig være set på flere lokaliteter, hvilket bl.a. de mange fund på Sjællands vestkyst tyder på. Her optrådte ret store ansamlinger i forbindelse med indflyvningen i begyndelsen af november. I hvert fald på Stenodden aftog antallet efter få dage, så med mindre fuglene

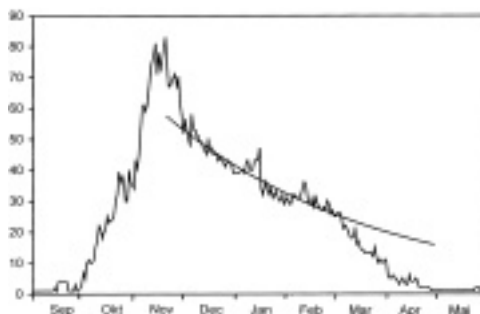

Fig. 2. Antallet af observerede Høgeugler fra dag til dag under invasionen 1983-84. Fugle, der er set flere gange på samme lokalitet, er også talt med for de mellemliggende dage. Den indlagte eksponentialfunktion, der kunne fortolkes som en bortdøen af fuglene, er baseret på tallene for perioden 1. december – 4. marts.

Number of recorded Hawk Owls in Denmark during the irruption of 1983-1984. Birds seen at the same locality on different occasions are included also for the intervening days. The overlaid exponential, fitted to the numbers between 1 December and 4 March and decreasing by 0.8% per day, may be interpreted as a gradual dying out until the remaining birds started to leave the country.

var omkommet, må de være trukket til andre lokaliteter. Men oplysninger om en hel del fugle, der blev i samme område gennem lang tid, viser, at mange ugler slog sig ned og blev i områder med god føde-tilgang. Det gælder fx Høgeuglen ved Brændegård Sø på Fyn, der i de fem måneder, den var i området, ikke blev set mere end 500 meter fra det sted, hvor den først blev opdaget.

På det sydlige Sjælland har lægfolk som nævnt reageret på en dagbladsopfordring fra efteråret 1983 om at indberette sete Høgeugler. Kun de færreste har indrapporteret fugle for mere end en enkelt dato. Undersøgelsen tyder på, at en del fugle ikke er indrapporteret, idet Hans Gleie og Bent Møller Sørensen modtog flere oplysninger helt tilfældigt – oplysninger som ellers aldrig ville være kommet ud. I Skåne tyder en undersøgelse baseret på ringmærkning også på, at der var en del flere ugler end ornitologerne fandt, endog i meget velbesøgte områder (Persson 1986). Endelig må en del Høgeugler være døde, inden nogen havde opdaget dem. I hvert fald er langt de fleste døde ugler fundet i begyndelsen af invasionen, i oktober og november.

Hvor blev uglerne af?

Som anført nedenfor ynglede et stort antal Høgeugler i 1984 i områder syd for artens normale

yngleområde i Norge og Sverige. Fuglene var kommet til disse områder i efteråret 1983 og valgte altså at yngle der, hvor de havde tilbragt vinteren. Det stemmer godt overens med den almindelige opfattelse (Mikkola 1983, Cramp 1985), at Høgeuglen er nomadisk. Områder med få konkurrenter og gode fødemuligheder kan fyldes op under en invasion, og den følgende ynglesæson bliver fuglene i området og yngler, hvis fødebetingelserne stadig er gode.

Danmark kommer selvfølgelig ikke på tale som yngleområde, så Høgeuglerne må enten være døde eller trukket bort. Et tilbagestræk burde ske i marts, da yngletiden ligger fra ult. marts – pri. juni. (Cramp 1985), og faktisk begynder grafen i Fig. 2 at falde kraftigere lige efter månedsskiftet februar-marts. Mere generelt efterlader Fig. 2 det indtryk, at der skete et kraftigt tiltræk frem til med. november, måske med en del omrøringer og evt. et fortsat træk ud af landet (der er dog meget få fund syd for Danmark, jf. senere). Først i december eller måske allerede i november begynder kurven at ligne en faldende eksponentialfunktion, der kunne tolkes som en gradvis uddøen af de overvintrende ugler med ca 0,8% pr dag. Efter ca 4. marts vokser hastigheden af tilbagegangen som sagt, så enten er dødeligheden øget, eller også er den suppleret af en udvandring. I den fortolkning ser der ud til, at rundt regnet to tredjedele af de fugle, der var til stede sidst i november, er omkommet, mens resten er søgt tilbage mod nordligere himmelstrøg. I marts og april 1984 sås da også en del Høgeugler på nye lokaliteter i Skåne, som Persson (1986, pers. medd.) formodede var danske fugle på returtræk. Der er dog ingen oplysninger fra noget træksted i Skandinavien, der antyder, at et returtræk har fundet sted – hverken iagttagelser af direkte træk eller øgede koncentrationer af fugle på trækstederne.

At størsteparten af uglerne døde under deres ophold i Danmark forekommer ikke urimeligt, hvis den overvejende del har været ungfugle, og det synes almindeligvis at være tilfældet under invasioner (Cramp 1985).

Invasionens forløb i udlandet

Meget tyder på, at invasionen havde sit udgangspunkt i det nordlige Norge og Finland og sandsynligvis også den nordvestlige del af Sovjetunionen (Carlén 1984 iflg. Persson 1986). Efter meget fine yngleforhold de tre foregående år brød musebestanden sammen i sommeren 1983. Det sendte fuglene ud på en rejse, der kom til at forløbe i to faser – først mod sydvest og vest til Norges vest-

kyst og videre mod syd til Midt Norge, og derefter mod syd og sydøst til det sydlige Norge, Sverige og Danmark. Kun ganske få fugle nåede længere, tre til Tyskland og én til Shetland.

Norge. Yngleforholdene var meget fine i Nordnorge i området omkring Pasvik-Varanger de tre år forud for invasionen (Staav 1984). I det sydlige Norge blev trækkende Høgeugler noteret fra 12/8 1983 Tregde, Mandal (Jørgensen 1984); trækket foregik i to bølger, ult. aug. – med. sept. og pri.-med. okt., hvoraf den sidste var langt den største (Jacobsen 1984). Fra august 1983 til april 1984 blev der registreret mindst 650 Høgeugler i Rogaland Fylke (S. Hobberstad pers. medd.), det sydvestligste "amt" i Norge dækkende 1,5% af landets areal. Mange Høgeugler yngede i den sydlige del af landet i 1984 (Vestøl 1997).

Sverige. I sommeren 1983 var yngleresultatet dårligt i hele Sverige, og der blev kun ringmærket ét kuld unger i landet (Staav 1984). Invasionen berørte kun den sydlige halvdel af Sverige; i Skåne sås den første 28/8 1983 ved Landön, og det totale antal i landsdelen er anslået til 400-500 (Persson 1986). Den sidste blev set 29/4 1984. Af i alt 173 indleverede døde Høgeugler fra hele Sverige var 10% adulte (Staav 1984).

I 1984 yngede arten talrigt syd for det normale udbredelsesområde, således 50 par i et 1000 km² stort område i Västmanland (Persson 1986). Oplysninger om sandsynligt ynglende Høgeugler i Småland i sommeren 1984 er de hidtil sydligste angivelser for Sverige (Svensson et al. 1999). I alt blev der ringmærket 437 juvenile og 28 adulte Høgeugler i Sverige i 1984, hvilket er det højeste antal nogensinde (Staav 1984).

Finland. Der var meget fine yngleforhold for Høgeuglen i de tre år forud for invasionen i området nord for Rovaniemi-Sodankylä (Staav 1984). Trækkende Høgeugler bemærkedes kun på de vestligste fuglestationer, og i større antal kun på Lågskär på Åland, hvor der i alt blev set 42 fugle (Anon. 1989).

Rusland. Den eneste ringmærkede Høgeugle, der er rapporteret fra Danmark, blev fundet død på Røgersø 6/7 1984. Den var ringmærket 26/6 1983 som en 1K-fugl på øen Veliki (66°30'N, 33°00'Ø) i Kandalakhsa Bugt, Hvidehavet (Moskva Ringmærkningscenter pers. medd.). Det har ikke været muligt at skaffe yderligere oplysninger om artens status i Sovjetunionen i sommeren 1983.

Estland. Ingen data, sandsynligvis fordi invasionen ikke nåede Estland (V. Lilleht pers. medd.).

Letland. Den eneste oplysning, det har været muligt at skaffe, gælder en udokumenteret og udateret ad. han, Venta floden 1984 (Z. Janzone pers. medd.).

Litauen. Ingen oplysninger, enten fordi arten ikke optrådte i landet 1983/84, eller fordi den ornitologiske aktivitet var meget lille på det tidspunkt (P. Kurlavicius pers. medd.).

Polen. Der er ingen officielt godkendte observationer fra Polen i perioden (P. Brzek pers. medd.).

Tyskland. Ornitologer i Schleswig-Holstein fulgte nøje udviklingen i Skandinavien og specielt Danmark for om muligt at kortlægge indflyvningen i Nordtyskland (Schmidt 1988). Men der blev kun set i alt tre fugle i landet: 29/9 1983 Hörnum, Sylt, Schleswig-Holstein; 22/10 1983 – 8/3 1984 Greven, Steinfurt, Nordrhein-Westfalen; og 25/3 1984 Hörsten, Harburg, Niedersachsen (Stringer & Stielauge i Bundesdeutscher Seltenheitsausschuss 1989). Fuglen på Sylt opholdt sig på lokaliteten gennem længere tid, men blev kun indrapporteret til det stedlige sjældenhedsudvalg for den oplyste dag. I den østlige del af landet (dengang DDR) var der ingen observationer (S. Müller pers. medd.).

Skotland. Lerwick, Shetland 12-13/9 1983, og samme fugl Bressay 20-21/9 1983 (Rogers 1984).

Invasjonen i 1989-90

Sjældenhedsudvalget har publiceret 17 fund fra denne invasion (Olsen 1991, Frich & Nordbjærg 1992, 1993, Rasmussen 1996). To af dem synes dog at være identiske (Grib Skov 23/12 1989), hvilket er bekræftet af indsenderne (C. Leth og L. Paaby pers. medd.). Det korrekte antal Høgeugler skulle således være 16, selvom Sjældenhedsudvalget ved et par lejligheder har angivet det til 15 (Rasmussen 1996, Thorup & Nielsen 2000). De 16 fugle fordelte sig med 7 i Nordjylland, 3 i Østjylland og 6 på Sjælland, altså en større geografisk spredning end i 1983-84. Den første fugl sås 7/10 1989 Skagen Klitplantage og den sidste 19/5 1990 samme sted.

I Skåne sås 14-16 fugle, 10 før og 4-6 efter årsskiftet (Cherrug 1989, 1990).

Alle, der på en eller anden måde har været mig behjælpelig, takkes hermed, ikke mindst Hans Gleie og Bent Møller Sørensen for lån af deres store materiale, Peer Lindballe for et meget stort arbejde med at finde observationer og systematisere dem, og Kaj Kamp for megen hjælp og tålmodighed.

Summary

The large Hawk Owl irruption of 1983-1984 – the Danish perspective

A summary is given of the Hawk Owls *Surnia ulula* seen in Denmark during the irruption in 1983-1984. Birds were seen from the beginning of September to the end of May, mainly in the eastern part of the country (Fig. 1, 2). As a rough estimate, 350-400 birds are assumed to have reached Denmark. From published and unpublished sources it appears that the irruption originated in northern Norway and Finland, presumably also in parts of NW Russia. From here the birds moved west and southwest to the coast of Norway, then south to southern Norway and Sweden. Very few birds went farther than Scandinavia and Denmark.

Referencer

Anon. 1989: Invasionsarter 1981-1985 – vid nordiska fågelstationer och runt Östersjön. – Ottenby Fågelstation rapport no. 6.

Boertmann, D., K.M. Olsen & B.B. Pedersen 1986: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i årene 1982, 1983 og 1984. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 80: 35-57.

Bundesdeutscher Seltenheitenausschuss 1989: Seltene Vogelarten in der Bundesrepublik Deutschland 1977 bis 1986. – Limicola 3: 157-196.

Carlén, T. 1984: Hökuggleinvasionen hösten 1983. – Fåglar på Västkusten 18: 95-98.

Cherrug, S. 1989: Fåglar i Skåne 1989. – Anser, Suppl. 27: 66-67.

Cherrug, S. 1990: Fåglar i Skåne 1990 – Anser, Suppl. 29: 66.

Cramp, S. (red.) 1985: The birds of the western Palearctic. Vol. 4. – Oxford University Press.

Frich, A.S. & L. Nordbjærg 1992: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i 1990. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 107-122.

Frich, A.S. & L. Nordbjærg 1993: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i 1991. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 231-241.

Jacobsen, O.W. 1984: Invasjonsforløp av haukugler *Surnia ulula* i Hordaland høsten og vinteren 1983/84. – Vår Fuglefauna 7: 135-139.

Jørgensen, F. 1984: Haukugleobservasjoner i Mandal 1983. – Piplerka 14: 48-51.

Laursen, J.T. 1997: Invasion af Slørugle *Tyto alba* i Danmark i 1990-91. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 91: 59-62.

Meltofte H. & J. Fjeldså (red.) 2002: Fuglene i Danmark. 2. udg. – Gyldendal.

Mikkola H. 1983: Owls of Europe. – T. & A.D. Poyser, Calton.

Olsen, K.M. 1991: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i 1989. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 85: 20-34.

Persson, O. 1986: Hökugglans förekomst i Skåne vintern 1983/84. – Anser 25: 39-44.

Rasmussen, P.A.F. 1996: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i 1994. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 90: 141-152.

Rogers, M.J. 1984: Report on rare birds in Great Britain in 1983. – British Birds 77: 506-562.

Schmidt, G.A.J. 1988: Sperbereule, *Surnia ulula*. – Vogelkundliches Tagebuch 11(2): 362-364.

Staa, R. 1984: Den väldiga Hökuggleinvasionen i Nordvästeuropa 1983. – Meddelande nr. 15, Årsrapport 1983, Angarngruppen.

Svensson, S., M. Svensson & M. Tjernberg 1999: Svensk fågelatlas. – Vår Fågelvärld, suppl. 31: 276-277.

Thorup, K. & H.H. Nielsen 2000: Sjældne fugle i Danmark og Grønland i 1999. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 94: 157-170.

Vestøl, T.B. 1997: Fugler i Vest-Agder 1995. – Piplerka 27: 5-43.

Antaget 4. januar 2004

Erik Ehmsen
Øster Hæsingevej 55
5600 Faaborg